

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

EBÛ HAYYÂN el-ENDÛLÛSÎ

KUR'ÂN LUĠATÎ

(Tuhfetu'l-Erîb bimâ fi'l-Qur'âni mine'l-Ġarîb)

Tahkik
Semîr el-Meczûb

Çeviri
Enes Selam

işaret

İŞARET YAYINLARI: xxx

Kur'ân İlimleri

Kitabın orijinal adı ve Yazarı

KUR'ÂN LUĞATİ

(Tuhfetu'l-Erîb bimâ fi'l-Qur'âni mine'l-Ğarîb)

EBÛ HAYYÂN el-ENDÛLÛSÎ

© İşaret Yayınları

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. İsmet Uçma

Editör

Prof. Dr. Ömer Aydın

Çeviri

Enes Selam

Redaksiyon-Tashih

Ertuğrul Özalp

Mizanpaj

DBY Ajans

Dizgi

E.S.

Baskı-Cilt

Şenyıldız Matbaacılık Yay. Ltd. Şti.

Gümüşsuyu Cad. No: 3/2 - Topkapı / İstanbul

Tel: +90 212 483 47 91 (Sertifika No: 11964)

Kapak Tasarımı

Yunus Karaarslan

ISBN 978-975-350-xxx-x

1. Baskı: İstanbul, 2018

Sertifika no: 15826

Mizanpaj programı: InDesign

Karakter: Utopia Std

Font/Satır arası

Metin: 10,5/14,2 pt.

Dipnotlar: 9/12 pt.

İŞARET YAYINLARI

Hobiyar Mah. Ankara Cad. Ünal Han No: 21/1

34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: +90 212 519 17 28 - 528 30 63 Faks: +90 212 528 30 59

isaret@isaretyayinlari.com.tr • www.isaretyayinlari.com.tr

İçindekiler

EBÛ HAYYÂN el-ENDÛLÛSÎ.....	7
ÖNSÖZ.....	13
حرف الهمزة [HEMZE/ELİF HARFİ]	15
حرف الباء [BÂ' HARFİ].....	30
حرف التا [TÂ HARFİ]	40
حرف الثا [SÂ HARFİ].....	42
حرف الجيم [CİM HARFİ].....	45
حرف الحاء [HÂ' HARFİ]	52
حرف الخاء [NOKTALI HÂ' HARFİ].....	64
حرف الدال [DÂL HARFİ].....	71
حرف الذال [ZÂL HARFİ].....	76
حرف الراء [RÂ' HARFİ]	78
حرف الزاي [ZÂY HARFİ].....	89

حرف السين [SÎN HARFÎ].....	93
حرف الشين [ŞÎN HARFÎ].....	109
حرف الصاد [SÂD HARFÎ].....	116
حرف الضاد [DÂD HARFÎ].....	124
حرف الطاء [TÂ' HARFÎ]	127
حرف الظاء [ZÂ' HARFÎ]	132
حرف العين [‘AYN HARFÎ].....	134
حرف الغين [ĠAYN HARFÎ]	147
حرف الفاء [FÂ' HARFÎ]	152
حرف القاف [QÂF HARFÎ]	161
حرف الكاف [KÂF HARFÎ]	172
حرف اللام [LÂM HARFÎ]	177
حرف الميم [MÎM HARFÎ]	182
حرف النون [NÛN HARFÎ]	189
حرف الهاء [HE HARFÎ]	201
حرف الواو [VÂV HARFÎ]	206
حرف الياء [YÂ' HARFÎ]	215

EBÛ HAYYÂN el-ENDÛLÛSÎ¹

Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endülûsî (ö. 745 h.).

Hicrî 654'te Gırnata'ya bağlı Matahşâreş kasabasında Berberî bir ailede doğan Ebû Hayyân, çocukluk ve gençlik yıllarını Gırnata'da geçirdi. Burada Abdülhakk b. Ali el-Ensarî'den kırâ'at-i seb'a okudu. Bu ilmde Ebû Ca'fer b. Tabba' ve Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. Zubeyr gibi üstadlardan da faydalandı. Ebu'l-Hasan el-Ubbezî, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. Zubeyr, İbn Ebu'l-Ahvas gibi hocalardan Arabca dersleri aldı. Kendisini sarf, nahv, dil, tefsîr, hadîs, usûl-i fikh ve kelâm konularında yetiştirdi. Tahsilini tamamlayarak hicrî 674 yılından itibaren Arabca okutmaya başladı.

Hicrî 677'de (bazılarına göre 678 veya 679'da) Endülûs'ten ayrılıp doğuya seyahat eden Ebû Hayyân önce Kuzey Afrika'ya gitti, oradan İskenderiye, Kahire, Mekke, Medîne, Bağdâd ve Dimaşk'a geçti, bu arada hacc farîzasını yerine getirdi. Bu merkezlerde kendilerinden istifade ettiği âlimlerin arasında Abdannaşîr b. Ali el-Meryutî, İsmâîl b. Hîbetullâh el-Melicî, Ebu'l-İz Abdulazîz

¹ Ebû Hayyân'ın hayâtı ve eserleri hakkındaki bu kısım, Mahmut Kafes tarafından kaleme alınan "Ebû Hayyân el-Endülûsî" (TDV İslâm Ansiklopedisi) maddesinden kısaltılarak alınmıştır. (Çeviren)

el-Harrânî, Bahaeddîn Muhammed b. İbrâhîm İbnu'n-Nehhâs, Alemuddîn Abdulkerîm b. Ali el-İrakî gibi âlimlerin bulunduğu birçok hocadan faydalanması yanında, Şamiyye bintu'l-Hâfız Ebû Ali Hasan b. Muhammed et-Temîmiyye, Mûnise bintu's-Sultân el-Meliku'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb ve Zeyneb bint Abdullatif b. Yûsuf gibi kadın hocalardan da ders aldı. Öğrencisi Safedî'ye verdiği icâzetnâmede 50'den fazla hocasının adını zikretmektedir.

Ebû Hayyân daha sonra Mısır'a dönerek Kahire'de ders verdi ve te'lifle meşgul oldu. Burada Câmî'u'l-Akmer'de kırât, el-Kubbetu'l-Mansûriyye'de tefsîr okutan ve çeşitli ilmlerde müderrislik vazifesini ölünceye kadar sürdüren Ebû Hayyân'ın derslerinden pek çok âlim faydalanmış olup Taceddîn es-Subkî ile babası Takıyyuddîn es-Subkî, Cemâleddîn el-İsnevî, Salâhaddîn es-Safedî, Bahaeddîn ibn Akîl, Sefâkûsî, Sırâceddîn el-Bulkînî ve İbnu'l-Lebbân bunlardan bazılarıdır. Türkçe, Farsça, Habeşçe ve Himyerî dilini de bilen, bu dillere dair eserleri olan Ebû Hayyân daha çok Arab dili ve grameri alanlarında ün yapmış, nahvde Basra mektebinin görüşlerini benimsemiş ve bu mektebin öncülerinden Sibeveyhî'nin güçlü bir savunucusu olmuştur. Öyle ki, çağdaşı ve çok sevip takdîr ettiği İbn Teymiyye'nin Sibeveyhî'yi tenkîd etmesi üzerine araları açılmıştır. Vaktinin çoğunu okuyup yazmak ve talebe yetiştirmekle geçiren Ebû Hayyân, derslerinde Sibeveyhî'nin *el-Kitâb*'ını, kendi eserleri yanında İbn Mâlik et-Taî'nin gramerle ilgili eserlerini de okuturdu. Dil ve edebiyattaki geniş ve köklü bilgisinden dolayı "Emîru'l-Mü'minîn fi'n-Nahv" ve "Lisânü'l-Arab" gibi takdîr ifadeleriyle anılan Ebû Hayyân, sekizinci tabaka müfessirlerinden olup eserlerinin çoğu, bu arada tefsiri daha çok gramer, luğat, belâğat ve fesâhat ağırlıklı açıklamalarla doludur. Aynı zamanda şâir olan Ebû Hayyân'ın bir de divanı vardır. Ebû Hayyân'ın Türk dili bakımından ayrı bir önemi vardır. Zira, Türk dilinin en eski gramer kitâblarından biri olan ve Doğu'da yazılan benzeri eserlere kaynaklık eden *Kitâbu'l-İdrâk*

li-Lisâni'l-Etrâk'ı kaleme almıştır. Ayrıca *Zehvu'l-Mülk fi Nahvi't-Türk*, *el-Ef'âl fi Lisâni't-Türk* ve *ed-Durretu'l-Mudiyye fi Lugati't-Türkiyye* adlı henüz ele geçmeyen eserleri te'lif etmiştir.

Aile fertleri hakkında yeterli bilgi bulunmayan Ebû Hayyân'ın kaynaklarda Nudâr adında bir kızı, Hayyân adında bir oğlu, oğlundan Muhammed adında bir torunu ile künyesi Ümmü Hayyân olan bir hanımından bahsedilir. Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetmiştir. 28 Safer 745'te Kahire'de vefât etmiş ve ertesi gün Sûfiyye mezarlığı'na defnedilmiştir.

Başlangıçta Mâlikî olan Ebû Hayyân, sonra Zâhiriyye mezhebine geçmiş, Mısır'a gittikten sonra da Şâfiî olmuştur. Ancak Zâhiriyye'nin görüşlerine daima yakınlık duymuş, zaman zaman da bunu açığa vurmuştur.

ESERLERİ:

1) *el-Bahru'l-Muhît*.

Nahvî-edebî bir tefsîr olup ilk defa, kenarında müelli-fin *en-Nehru'l-Mâd* adlı eseriyle talebesi Tâceddîn Ahmed b. Abdulkâdir'in *el-Bahru'l-Muhît*'in muhtasarı olan *ed-Durru'l-Lakî mine'l-Bahr* bulunduğu halde 8 cilt olarak yayımlanmıştır (Kahire 1328-1329). Yine 8 cilt halinde Kahire'de yapılmış diğer bir baskısı daha vardır (Bulak 1928). Ofset olarak Riyad ve Bağdâd'ta da basılan eser, Arafat el-A'şa Hassune, Sıdkî Muhammed Cemîl ve Zuheyra Caîd'in tashihleriyle 10 cilt halinde yeniden neşredilmiştir (Beyrut 1412/1992).

2) *en-Nehru'l-Mâd*.

el-Bahru'l-Muhît'in bazı değişiklikler ve ilâvelerle kaleme alınmış bir muhtasarıdır. Önce *el-Bahru'l-Muhît*'in kenarında basılan eser (Kahire 1328-1329), daha sonra Bûrân ed-Dannâvî ve Hidyân ed-Dannâvî tarafından 2 cüz (3 cilt) halinde müstakil olarak yayımlanmıştır (Beyrut 1402/1987).

3) *Tuhfetu'l-Erib bi-Mâ fi'l-Qur'an mine'l-Ġarib.*

Kaynaklarda *İthâfu'l-Erib...* adıyla zikredilen eser ilk defa Hama'da yayımlanmış (1345/1926), daha sonra Ahmed Matlûb ile Hadîce el-Hadîsi (Bağdâd 1397/1977) ve Semîr el-Meczûb (Beirut 1403/1983) tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Ayrıca Dâvûd Sellûm ve Nûrî Hammûdî el-Kaysî, eseri alfabetik şekilde tertip ederek aslında bulunmayan bazı kelimeleri de eklemek sûretiyle *Tertibu Tuhfeti'l-Erib bi-mâ fi'l-Qur'ani mine'l-Ġarib* adıyla yeniden yayımlamışlardır (Beirut 1409/1989).

4) *Divânu Ebî Hayyân.*

Ahmed Matlûb ve Hadîce el-Hadîsi'nin tahkikiyle neşredilmiştir (Bağdâd 1966).

5) *Ġâyetu'l-İnsân fi'n-Nahu* (Beirut 1408/1988, 2. bsk.).6) *en-Nuketu'l-Hisân'ın fi Şerhi Ġâyeti'l-İhsân.*

Abdulahuseyn el-Fetlî'nin tahkikiyle yayımlanmıştır (Beirut 1405/1985, 1408/1988).

7) *el-İrtidâ' fi'l-Fark Beyne'd-Dâd ve'z-Zâ'*

Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Bağdâd 1961).

8) *Menhecu's-Sâlik fi'l-Kelâmi 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik.*

Sidney Glazer'in tahkikiyle neşredilmiştir (New Haven 1947).

9) *et-Tezyûl ve't-Tekmûl fi Şerhi't-Teshîl.*

İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672 h.) sarf ve nahve dair *Teshîlu'l-Fevâ'id ve Tekmûlu'l-Makâsûd* adlı eserinin 10 cilt halinde yapılmış şerhidir. İlk 2 cildi yayımlanmış olup (Kahire 1328) bazı kütüphânelerde çeşitli ciltlerinin nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Carullah Efendi, nr. 1910, c. X; Köprülü Ktp. nr. 1475-1483, c. I-IX; Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Nahv, nr. 62, c. II-VI; nr. 6016, c. I-IV, VII; nr. 61, c. VII; nr. 465, c. V-VII).

10) *İrtişâfu'd-Darab min-Lisâni'l-Arab.*

et-Tezyûl ve't-Tekmûl'in bir muhtasarı olup Mustafa Ahmed en-Nehhâs tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1984).

11) *Tezkiretu'n-Nuhât.*

4 cilt olduğu kaydedilen gramere dair bu eserin günümüze ulaşan ikinci cüzü Afif Abdurrahmân'ın tahkikiyle neşredilmiştir (Beirut 1406/1986).

12) *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk.*

el-İdrâk olarak da anılan eser, 2.200 kelimelik bir sözlükle sarf ve nahv bölümlerinden meydana gelmiştir. Kendi alanında elde mevcut ilk eser olan bu kitâb, önce Beyazıt Devlet Kütüphânesi'ndeki (Veliyyuddîn Efendi, nr. 2896) yazma nüshası esas alınarak Mustafa Bey tarafından yayımlanmış (1309/1891-1892), daha sonra Ahmed Caferoğlu, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi'ndeki (Hâlis Efendi, nr. 6574) nüshasını da dikkate alarak eseri yeniden tahkik ve tercüme etmiştir (İstanbul 1931).

13) *Takribu'l-Mukarrib.*

İbn Ufûr el-İşbîlî'nin gramere dair *el-Mukarrib* adlı eserinin şerhi olup Afif Abdurrahmân (Beirut 1983) ve Muhammed Câsim ed-Duleymî (Beirut 1987) tarafından yayımlanmıştır.

14) *et-Tedrib fi Temsili Tahsili't-Takrib.*

Bir önceki eserin birtakım örnekler ilavesiyle yeniden te'lif edilmiş şekli olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphânesi'nde bulunmaktadır (Hacı Beşir Ağa, nr. 174).

15) *el-Lemhatu'l-Bedriyye fi'l-İlmi'l-Arabiyye.*

Nahve dair yedi babdan oluşan bu risâleye pek çok şerh yazılmıştır.

16) *el-Mevfûr min-Şerhi İbn Ufûr.*

Zeccâcî'nin nahve dair *el-Cumelu'l-Kubrâ* adlı eserine İbn Ufûr tarafından yazılan şerhin (*eş-Şerhu'l-Kebîr*) muhtasarıdır (Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. Ş-24).

17) *el-Mubdi' fi't-Tasrif*.

İbn Usfûr'un *el-Mumti' fi't-Tasrif* adlı sarfa dair eserinin (nşr. Fahrüddîn Kabbâve, Haleb 1390/1970; Beyrut 1982, 1983, 1987; Libya 1983) bir özetidir (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 173/2; Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. Ş-24).

18) *el-Hidâye fi'n-Nahv* (Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 1726, Mecâmi', nr. 721, Nahv, nr. 428).

ÖNSÖZ

Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Senden yardım dileriz ey Rahîm.

Yüce Allâh'a muhtaç kul, şeyh Esîruddîn Ebû Hayyân el-Endülüsi -Allâh ömrünü uzun etsin ve İslâm'a faydalı kılsın- der ki: Azîz Kur'ân luğati ikiye ayrılır:

1) Arabların -gerek avamı gerek havassı olsun- anlamlarında neredeyse ittifak ettikleri kelimeler; *semâ, arz, fevq, taht* kelimelerinin anlamı gibi.

2) Sâdece Arab dil bilimlerine muttali olup onda derinleşenlerin bilebileceği kısımdır, ki pek çoğu bu konuda eser te'lif etmiş ve bunu "Ğarîbu'l-Qur'ân" olarak isimlendirmişlerdir.

Biz bu muhtasar eserimizi, işbu ikinci kısma tahsîs ettik ve alfabetik sıraya göre düzenledik. Her harfle ilgili maddeleri zikrederken, zâid harfleri değil, aslî harfleri nazar-ı itibara alarak sâdece azîz Kur'ân'da geçen kelimelerin şerhini yaptık. Allâh bu çalışmamızı faydalı kılsın, dünyâda ve âhirette âkâbetimizi hayreylesin.

Ebû Hayyân el-Endülüsi

حرف الهمزة [HEMZE/ELİF HARFİ]

أبب [Ebebe] : ² الأب [el-ebb]: Hayvânların yedikleri şey. Denildi ki: Hayvânlar için o [el-ebb], insânlar için meyve gibidir.

أرب [Erebe] : ³ الإربة [el-irbetu]: İhtiyaç.

أوب [Evebe] : ⁴ أواب [evvâb]: Çokça dönen/yönelen kişi. ⁵ أوبي

² أبب [ebben]: ('Abese, 80/32). İbn Abbâs ile Hasen, el-Ebb'in, toprağın bitirdiği, fakat Âdemoğlu'nun yemediği bitkiler olduğunu söylemişlerdir. Sa'leb şöyle der: "el-Ebb, 'toprağın bitirdiği her türlü bitki'dir" (İbn Manzûr, Lisân).

³ الإربة (Nûr, 24/31). غير اولي الإربة من الرجال. Anlamı: Kadınlara ihtiyacı olmayanlar (İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesir, 6/34); kadınlara ilgi ve şehvet duymayan kişiler (Qurtubî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Qur'ân, 12/234).

⁴ Evvâb (Sâd, 38/17, 19, 30, 44), Ebû Sâlih'in İbn Abbâs'tan rivâyetine göre: Çokça tevbe eden kişi. Mucâhid, Sa'îd b. Cubeyr, Dahhâk ve Ebû Ubeyde de böyle söylemişlerdir. İbn Kuteybe: Sıklıkla tevbe eden kişi. Sa'îd b. Cubeyr'in İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre: Tesbîh eden kişi. Ali b. Ebî Talhâ'nın İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre: Allâh'a itâ'at eden kişi. Ubeyd b. Umeyr ise şöyle der: "Yalnız başına iken günâhını hatırlayıp Allâh'tan bağışlanma dileyendir" (İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesir V/26). Qurtubî, bu görüşü Şa'bî ve Mucâhid'e nisbet etmiş ve "Bu aynı zamânda Abdullâh b. Mes'ûd'un görüşüdür" demiştir (Qurtubî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Qur'ân, XVII/20).

⁵ Sebe, 34/10. Denildi ki: "O nereye yürürse, onunla birlikte yürür" anlamına gelir. Bütün gün yol alıp geceleyin konaklamak anlamına gelen te'vib'den gelir. Hasen, Qatâde ve diğerleri, معه أوبي [evvibi ma'ahu]

[*evvibi*]: Tesbîh [tenzîh ve takdîs] et.

- ألت [Elete] : ⁶ ألت [*elete*]: Noksanlaştı/eksildi.⁷ Şöyle denir: *Lâte yelîtu*.
- أمت [Emete] : ⁸ الأمت [*el-emptu*]: Yükseklik ve iniş [alçaklık].
- أثث [Esese] : ⁹ الأثث [*el-esâs*]: Metâ.¹⁰

olarak okumuşlardı, ki “o'nunla birlikte tekrarlayın” demektir. Denildi ki: Dâvûd'un gündüz yaptığını siz de aynen yapın. Dâvûd Zebûr'u okurken dağlar o'nun zikrine iştirak eder, kuşlar da dinlerlerdi. Dolayısıyla onlar da Dâvûd'un yaptığını yapmış gibi olurlardı. Vehb b. Munebbih şöyle der: “Anlamı, ‘o'nunla birlikte feryad edin’ demektir.” Kuşlar da o'na bu husûsta yardım ederlerdi; Dâvûd feryad ettiğinde dağlar da buna katılır, kuşlar da havadayken kulak vermek üzere dururlardı (Qurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Qur'an*, XIV/265-266).

- ⁶ Kur'an'da bu sığâyla vârid olmamıştır. Şu iki sığâyla vârid olmuştur: *لايلتكم* [*lâ yelîtkum*] (el-Hucurât, 49/1); وما ألتناهم [*ve mâ eletnâhum*] (Tûr, 52/21).
- ⁷ لايلتكم [*lâ yelîtkum*], “size zulmetmez” demektir, yani أعمالكم من أمتكم [*Onların amellerinden hiç bir şey eksiltmedik*].
- ⁸ أمتا (Tâ-Hâ, 20/107). لا تاري فيها عوجا ولا أمتا [*Orada ne çukur ne de tümsek görebilirsin*]. *el-Emt'* ten murâd, “tepeler”dir. Bunu, İbn Ebi Talha İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Mucâhid de böyle demiş, “yükseklik” olduğunu söylemiştir, ki bu Hasen'in de görüşüdür. İbn Kuteybe, “tümsek/tepecik” olduğunu söylemiştir (İbnu'l-Cevzî, V/32-323).
- ⁹ أثثا [*esâsen*] (Nahl, 16/80; Meryem, 19/74). Tekili *esâseh'* tir. İbn Zeyd el-Ensârî'ye göre “ev eşyası” demektir. Halîl der ki: “Kelimenin aslı ‘çokluk’ anlamındadır. Metâların birbirlerine eklenmesiyle çokluk hâsıl olur.” Dendi ki: Giyilen ve döşenen her şeydir. İbn Abbâs'a göre “mâl” demektir (Qurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Qur'an*, XI/159). İbn Abbâs, أحسن أثثا ورثيا هم (Meryem, 19/74) âyetini, “hey'et/görünüş”; Muqâtil ise “elbise” olarak tefsîr etmiştir. Sahîh olan görüş şudur: *el-Esâs* sözcüğü, bütün bunlardan daha geneldir. Ev eşyası, döşeme, elbise, mâl, ticâret mâli vs. içerir (İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/580). *el-Esâs*, “her şeyde çokluk” anlamına gelir. Nitekim *şar'un esîs*, “gür ve uzun saç” demektir (İbn Manzûr, *Lisân*).
- ¹⁰ *Metâ*, “insânların faydalandığı ve muhâfaza ettiği her şeydir; yiyecek, ev eşyası, âlet-edevât, mâl” gibi (Çeviren).

أجاج [Ecece] : ¹¹ الأجاج [*el-ucâc*]: Acı, çok tuzlu (su).

أدد [Edede] ¹² : الإدد [*el-iddu*]: Büyük, yüce.

أحد [Ehade] ¹³ : قل هو الله احد [*qul huve'llâhu ehad*] (İhlâs, 1/112) âyetinde olduğu gibi *ehad*, “vâhid” [tek/bir] manasındadır. Burada *hemze vav*'dan bedeldir. Aslı *vehade* [dir. Fakat nefy için olan *ehad* böyle olmayıp onun hemzesi aslıdır. Bu durumdaki *hemze, vav*'ın bedeli olmayıp *hemze, hâ* ve *dâl*'dan oluşmaktadır ve sâdece akıl sâhibleri için kullanılır.

أود [Evede] : ¹⁴ يؤده [*yeuduhu*]: Ağır, zor gelmek.

أيد [Eyede] : ¹⁵ الأيد [*el-eyd*]: Kuvvet. Örneğin, ¹⁶ أيدناه [*eyyednâhu*/ onu kuvvetlendirdik, destekledik] da buradan gelir.

أثر [Esere] : ¹⁷ أثرك [*âsereke*]: Seni üstün tuttu [tercih etti]. ¹⁸ آثاره [*esâretin*]: Öncekilerden intikal eden kalıntılar.

أجر [Ecere] : ¹⁹ تأجرني [*te'curenî*]: Benim için çalışman [benim işçim olman/bana işçilik yapman]...

¹¹ أجاج [*ucâc*] (Furqân, 25/53; Fâtır, 35/12; Vâkı'a, 56/70): Sıcığı/sıcaklığı şiddetli. Denildi ki: Çok tuzlu olmasından dolayı harâretli, yakıcı (İbn Manzûr, *Lisân*).

¹² إدد [*idden*] (Meryem, 19/89). Ebû Ubeyd der ki: الإدد [*idden*] ve النكر [*en-nekr*]: Son derece büyük bir iş (İbnu'l-Cevzî, *Zûdu'l-Mesîr*, V/264). إدا [*idden*], “çok çirkin bir iş” demektir. Bu anlam İbn Abbâs, Mucâhid ve başkalarından rivâyet edilmiştir (Qurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Qur'an*, XI/156).

¹³ إحد [*ihlâs*], 113/4.

¹⁴ Baqara, 2/255.

¹⁵ ساد, 38/1. ذا الأيد [*ze'l-eyd*]: İbâdetinde güç sâhibi (Qurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Qur'an*, XV/158).

¹⁶ Baqara, 2/87, 253.

¹⁷ Yûsuf, 12/91. أثره [*âserehu*]: Ona ikrâm etti (Firuzabadî, *Qâmûs*).

¹⁸ Ahqâf, 46/4.

¹⁹ Qasas, 28/27.